

društvima uzajamne pomoći bile su uništene i prestale su postojati. Nove sovjetske židovske institucije poput jidiških škola, kazališta, sindikata i tiska nisu poticale grupnu solidarnost, nego su imale cilj u Židovima potaknuti osjećaj ponosa zbog pripadnosti sovjetskom narodu.

U epilogu (str. 189 – 195) Shternshis se ponovno osvrće na važnost usmenih svjedočanstava u izučavanju povijesti sovjetskih Židova.

Ova knjiga vrlo je zanimljiv dodatak bogatoj literaturi koja govori o iskustvu i životu Židova u Sovjetskom Savezu. Osim toga, može biti od interesa svima koji u izučavanju povijesti koriste metodologiju usmenih svjedočanstava. Osim što autoricca svojim radom pruža primjer kako obraditi dubinske intervjuje i kategorizirati ih kronološki i tematski, povezujući ih s društveno-političkim zbivanjima toga vremena, ona čitatelja upućuje na brojnu vrijednu literaturu i mnoge druge izvore.

Gabi Abramac

Bojan Dimitrijević, *Jugoslavenska narodna armija u Hrvatskoj i Sloveniji 1945. – 1968.* (Zagreb: Despot Infinitus, 2017), 429 str.

Knjiga Bojana Dimitrijevića *Jugoslavenska narodna armija u Hrvatskoj i Sloveniji 1945. – 1968.* još je jedno važno djelo o vojsci socijalističke Jugoslavije. Kao što je uočljivo iz naslova, knjiga obrađuje ustrojstvo jugoslavenske vojne strukture u njezine dvije najzapadnije republike, Hrvatskoj i Sloveniji, u razdoblju koje je autor definirao kao jedinstvenu povijesnu cjelinu.

Kako kaže autor, 1968. godina važna je zbog dva razloga. Prvo, u vremenskom smislu označava točno polovicu trajanja socijalističke Jugoslavije, a s druge je strane važna iz tematske perspektive jer je obilježena intervencijom Sovjetskoga Saveza u Čehoslovačkoj, nakon čega se radikalno mijenja stanje u jugoslavenskom vojnom ustrojstvu. Pozornim čitanjem knjige uočljivo je da odabir Slovenije i Hrvatske kao prostorne odrednice na kojoj se odvija radnja ni na koji način nije slučajna jer je područje tih dviju jugoslavenskih republika u sklopu teritorijalnoga ustrojstva Jugoslavenske narodne armije (JNA) bilo jedinstveni prostor pod nazivom 5. vojna oblast sa središtem u Zagrebu.

U skladu s tim, Dimitrijevićeva knjiga nema samo jasnu vremensku komponentu nego i precizno definirano prostorno obilježje, uslijed čega bi alternativni naziv ovoga djela mogao biti i *Peta vojna oblast od završetka rata do sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj.*

Najveća vrijednost ove knjige jest činjenica da je bazirana na arhivskoj građi iz beogradskoga Vojnog arhiva, odnosno bivšega arhiva Vojno-istorijskoga instituta JNA, što joj daje važnost nezaobilaznoga izvora za sve istraživače poslijeratnoga razdoblja. Dodatna je kvaliteta knjige i njezina ispunjenost mnogobrojnim fotografijama, što ju čini zanimljivom i mlađim čitateljima. Iz perspektive profesionalnih povjesničara, slabost ove knjige je izostanak bilješki u podnožju stranica (fusnota), čime se onemogućuje uvid u provjeru svakoga navedenog podatka i citata.

Knjiga je podijeljena na uvod, šest poglavlja, priloge, popis izvora i literature, riječ zahvale te autorovu biografiju. Objavljena je u nakladi Despot Infinitus, u kojoj je Dimitrijević već objavljivao neke od svojih istaknutih radova.

Prvo poglavlje, „Jugoslavenska narodna armija u razdoblju 1945. – 1968. godine”, opsegom je najkraće (16 str.) i svojevrsan je uvod. U njemu je u općim crtama opisan sadržaj knjige, a ključni je podatak opis promjene jezika i pisma u JNA, odnosno postupna zamjena ćirilice latinicom i jekavice ekavicom. Autor je taj standardizirani izričaj prisutan od početka pedesetih godina okarakterizirao kao način pridobivanja simpatija dvaju najbrojnijih naroda socijalističke Jugoslavije (srpskoga i hrvatskoga) te ga opisao riječima: „Zahvalna kombinacija koja je čuvala *mir u kući*” (str. 26).

Iduće poglavlje nosi naziv „Kopnena vojska: organizacija i naoružanje”, znatno je duže (181 str.) i mnogo detaljnije, a u njemu je opisana postupna promjena kopnena dijela JNA u vidu prelaska iz ratne u mirnodopsku vojsku. Opisano je postupno ukidanje republičkih vojnih institucija u Hrvatskoj i Sloveniji tijekom zadnjih mjeseci Drugoga svjetskog rata (glavnih štabova), smanjivanje broja vojnika nakon održanih izbora na kojima je proglašena republika te promjena naziva postrojbi od razine armija do bataljuna (bojni) nakon povlačenja sovjetskih instruktora u proljeće 1948. godine.

Međutim, ključni dio ovoga poglavlja opis je nastanka 5. vojne oblasti početkom 1948. kao posljedica zapovijedi jugoslavenskoga vrha od 30. prosinca 1947., odnosno provedbe plana kodnoga imena Čelik. Iz datuma nastanka te zapovijedi, što je autor izrijeком naveo (str. 59), očito je da je donesena u razdoblju kada se prekid odnosa sa Sovjetskim Savezom nije očekivao, pa se može zaključiti da nastanak vojnih oblasti nije bio posljedica prekida odnosa sa Sovjetskim Savezom u ljeto 1948., nego je bio uzrokovan stavom jugoslavenskoga vodstva iz razdoblja koje je tom događaju prethodilo. U ovom poglavlju također je navedeno da je početkom pedesetih promijenjena terminologija u jugoslavenskoj vojsci da bi se naglasila različitost od sovjetske vojske. U skladu s tim, 1951. Jugoslavenska armija preimenovana je u Jugoslavensku narodnu armiju, 1952. čin general-lajtnanta postaje čin general-potpukovnika, a streljačke postrojbe dobile su naziv pješacke. Najočitija promjena dogodila se 1. lipnja 1953., kada je u JNA ukinuta institucija političkih komesara. Početak pedesetih godina donio je i promjenu u vidu naoružanja JNA, što se najviše osjetilo upravo u 5. vojnoj oblasti, koja je naoružana američkom vojnom pomoći prema sporazumu između američke i jugoslavenske vlade potpisanom u Beogradu 14. studenoga 1951. (str. 106). Ta opskrba trajala je do kraja 1957., odnosno dok ju jugoslavensko vodstvo nije službeno otkazalo u srpnju te godine zbog poboljšanih odnosa sa Sovjetskim Savezom. Prestanak pristizanja te opskrbe autor je prokomentirao sljedećim riječima: „U narednom razdoblju dominirat će stagnacija i zaostajanje u modernizaciji, sve dok 1962. godine nije počela intenzivna vojna suradnja sa SSSR-om” (str. 134).

Treće poglavlje, „Jugoslavenska ratna mornarica 1945. – 1960. godine”, znatno je manje od drugoga (70 str.) i opisuje razvoj jugoslavenske mornarice. U općim crtama sadržajno je slično prethodnom, uz razliku što je autor jasno naveo da je, za razliku od ostalih rodova jugoslavenske vojske, mornarica i prije prekida odnosa sa Sovjetskim Savezom u ljeto 1948. ostala „uglavnom bez ikakvih isporuka” sovjetske pomoći (str. 216) jer je sovjetsko vodstvo, kako je Tito rekao na sjednici Politburoa 1. ožujka 1948., imalo stav da Jugoslaviji „nije potrebna jaka ratna, a pogotovo trgovačka mornarica, pošto će naša trgovina biti isključivo orijentisana na istočno-evropske zemlje” (str. 217). Prekidom odnosa sa Sovjetskim Savezom i postupnim približa-

vanjem Sjedinjenim Američkim Državama jugoslavenska mornarica obuhvaćena je programom američke vojne pomoći te je ušla u novu razvojnu fazu. U tom razdoblju uska povezanost s američkom i britanskom vojskom očitovala se i u dolasku američkih i britanskih ratnih brodova u jugoslavenske luke Rijeku i Split na čelu s njihovim pomorskim zapovjednicima, što je u prvom redu imalo političku važnost te je na službenoj razini opisano kao „obnavljanje normalnih odnosa između dvije pomorske zemlje” (str. 227).

Četvrto poglavlje, „Ratno zrakoplovstvo na prostoru Hrvatske i Slovenije”, u neznatnoj je mjeri manje od trećega (59 str.) i opisuje razvoj jugoslavenskoga zrakoplovstva. Poglavlje je važno jer daje detaljan uvid u postupnu promjenu u jugoslavenskoj vanjskopolitičkoj orijentaciji, koja je varirala od rušenja dvaju američkih zrakoplova u ljeto 1946. do pristizanja prvih američkih zrakoplova tijekom ljeta 1951. u sklopu američke vojne pomoći. Najveću promjenu jugoslavensko vojno zrakoplovstvo na prostoru Hrvatske i Slovenije doživjelo je 1950., kada je ustrojen 3. mješoviti zrakoplovni korpus sa središtem u Zagrebu, čime je taj rod vojske na prostoru tih dviju jugoslavenskih republika dobio definirani formacijski oblik (str. 286). U sklopu ovoga poglavlja važan su dio i pogoršani odnosi s Italijom (tzv. Tršćanska kriza), zbog čega su Sjedinjene Američke Države prestale isporučivati pomoć od listopada 1953. do sredine veljače 1954. (str. 320), što je jasan pokazatelj da je američka vojna pomoć bila uvjetovana jugoslavenskom vanjskopolitičkom orijentacijom. U ovom poglavlju autor je dao i konkretne podatke o jugoslavenskim vojnim zrakoplovima krajem pedesetih godina, pri čemu je iznio da je od 18 pukovnija jugoslavenskoga vojnog zrakoplovstva njih sedam bilo opremljeno mlaznim zrakoplovima, „dok je 11 koristilo zastarjelu i u znatnoj mjeri, po resursu klipnih motora i zrakoplova, istrošenu tehniku” (str. 324). Slijedom toga, jugoslavenski vojni vrh postao je svjestan da je prekidom američke vojne pomoći njihovo zrakoplovstvo postalo inferiorno u odnosu na zrakoplovstvo njihovih susjeda, što je za stabilnost jugoslavenske vojske ostao teško rješiv problem. Ta je slabost otklonjena poboljšanim odnosima sa Sovjetskim Savezom, što je kao neposrednu posljedicu imalo i sovjetsko opremanje jugoslavenskoga zrakoplovstva od kraja 1961. godine. Opisano stanje označilo je, prema autorovu mišljenju, „početak nove ere jugoslavenske vojne avijacije i donijelo kvalitativan skok u [njezinu] razvoju” (str. 328). U organizacijskom smislu, odmicanje od Sjedinjenih Američkih Država i približavanje Sovjetskom Savezu bilo je praćeno izmjenom naziva ključne zrakoplovne postrojbe na tom području: rasformirano je zapovjedništvo 3. mješovitoga zrakoplovnoga korpusa te je umjesto njega u lipnju 1964. ustrojen 5. zrakoplovni korpus (str. 329).

Peto poglavlje znatno je manje od prethodna dva (27 str.), ali iznimno jezgrovito, a tematski vrlo važno. Pod nazivom „Vojni sistemi sigurnosti” podijeljeno je u četiri tematske cjeline (razvoj Korpusa narodne obrane Jugoslavije od 1945. do 1953., opće informacije o Kontraobavještajnoj službi, borba te službe protiv snaga Informbiroa te njezina reorganizacija u Službu sigurnosti JNA i nastanak vojne policije). Posebna važnost ovoga poglavlja, uz opis reorganizacije tih dviju vojnih struktura, podaci su o ukupnom broju pripadnika Kontraobavještajne službe početkom pedesetih godina na općedržavnoj razini kao i njihovu broju na operativnom području 5. vojne oblasti (str. 353 – 354).

Šesto i ujedno posljednje poglavlje, „Vojne škole i akademije na prostoru Hrvatske i Slovenije”, opsegom je slično prethodnom (25 str.) te je u njemu u općim crtama iznesen uvid u najvažnija vojna učilišta 5. vojne oblasti. Premda autor na početku po-

glavlja naglašava da je časnički kadar pješaštva bio školovan u drugim republikama, vrijedi navesti da je od 1951. do 1955. u Sloveniji djelovala Škola za pričuvne časnike (str. 373), a u Hrvatskoj su postojala specijalizirana učilišta poput Inženjerijske škole u Karlovcu, Topničke škole u Zagrebu i Protuzrakoplovne škole u Zadru. Najvažnijim dijelom ovoga poglavlja može se smatrati opis Zrakoplovne časničke škole formirane 1948. u Sloveniji, a 1953. prebačene u Hrvatsku, odnosno u Pulu. Smještaj te škole posebno je važan s obzirom na to da je zrakoplovstvo „najviše bilo ovisno o školovanju u SSSR-u” (str. 381), što jasno pokazuje da je u razdoblju prekida odnosa sa Sovjetskim Savezom prostor tih dviju republika vezano uz pitanje sovjetskoga (informbiroovskog) utjecaja iz jugoslavenske perspektive smatran relativno sigurnim.

Slijedi sedam priloga, od kojih se najvažnijim mogu smatrati prvi i drugi – činovi u jugoslavenskoj vojsci i razmještaj jugoslavenskih postrojbi na području 5. vojne oblasti od 1945. do 1968. – jer daju pregled osnovnoga oblika jugoslavenske vojske na prostoru tih dviju republika.

Zaključno se može reći da je ova knjiga ispunila svoju svrhu te da je važan izvor za razumijevanje poslijeratnoga funkcioniranja jugoslavenskoga sustava na teritoriju Hrvatske i Slovenije s obzirom na važnost jugoslavenske vojske za tadašnje društvo u cjelini.

Vladimir Šumanović

Rasim Hurem, *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu 1941-1945.*, priredio dr. sc. Dino Mujadžević (Zagreb; Sarajevo: Plejada; Bošnjačka nacionalna zajednica za Zagreb i Zagrebačku županiju; University Press, 2016), 398 str.

Riječ je o knjizi bosanskohercegovačkoga povjesničara dr. Rasima Hurema (Rogatica, 1927. – Zagreb, 2008.), njegovoj povijesti Drugoga svjetskog rata u Bosni i Hercegovini. Hurem je duže vrijeme radio na ovom djelu, ali su ga bolest i smrt spriječile da ga završi. Ipak je rukopis bio u dovoljnoj mjeri završen te ga se uredničkim radom moglo pripremiti za objavu.

Na početku knjige nalazi se tekst prof. dr. sc. Husnije Kamberovića („Prva kvalitetna sinteza historije Bosne i Hercegovine za vrijeme Drugog svjetskog rata”, str. 7 – 12), u kojem je opisana važnost Rasima Hurema kao povjesničara Drugoga svjetskog rata u Bosni i Hercegovini, pri čemu je poseban osvrt dan na Huremovu knjigu *Kriza Narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini krajem 1941. i početkom 1942. godine* (Sarajevo, 1972.).

Slijedi kratki autorov „Predgovor” (str. 13 – 14), a zatim „Uvod” (str. 15 – 21), u kojem je u osnovnim crtama opisana povijest Bosne i Hercegovine u razdoblju prve jugoslavenske države.

U prvom poglavlju („Aprilski rat 1941. Okupacija i podjela Bosne i Hercegovine”, str. 23 – 53) prikazan je napad sila Osovine na Kraljevinu Jugoslaviju i kako je Bosna i Hercegovina nakon sloma Jugoslavije uključena u sastav Nezavisne Države Hrvatske